

Derleyenler
GENCER ÖZCAN - EVREN BALTA - BURÇ BEŞGÜL
Kuşku ile Komşuluk

İletişim Yayınları 2461 • Bugünün Kitapları 219

ISBN-13: 978-975-05-2175-1

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Putin ve Erdoğan, Moskova, 10 Mart 2017

© Associated Press/Alexander Zemlianichenko

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler

GENCER ÖZCAN - EVREN BALTA - BURÇ BEŞGÜL

Kuşku ile Komşuluk

Türkiye ve Rusya İlişkilerinde
Değişen Dinamikler

Can, Defne ve İdil'e

*Barış ve özgürlük içinde yaşayacakları
bir Türkiye ve dünya dileğiyle...*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

GENCER ÖZCAN - EVREN BALTA - BURÇ BEŞGÜL 11

TÜRKİYE VE RUSYA

Tarihsel Benzerlikler

AYŞE ZARAKOL 25

NİCE BADIRELERDEN SONRA

Rus Kilisesi'nin Tarihsel Rolü

ELÇİN MACAR 39

1945 TÜRKİYE-SSCB KRİZİ

Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası

BEHLÜL ÖZKAN 55

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU

1957 Suriye Krizi

KAAN KUTLU ATAÇ 79

RUSYA VE TÜRKİYE’NİN ORTAK TARİHİ

**Çağdaş Rusya Federasyonu Ders Kitaplarında
Osmanlı-Türk İmgesi**

EVREN BALTA - SÜHEYLA DEMİR..... 111

TÜRKİYE’NİN RUSYA İLE İLİŞKİLERİNİN YÜKSELİŞİ VE GERİLEMESİ, 1992-2015

Neorealist Bir Değerlendirme

ŞENER AKTÜRK 129

2000’Lİ YILLARDA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

“Kopartımanlaştırma” Stratejisinin Sorunları

EMRE ERŞEN..... 147

DOST-DÜŞMAN-DOST DÖNGÜSÜ VE TÜRKİYE-RUSYA ASKERİ REKABETİNİN DÖNÜŞÜMÜ

SITKI EGELİ..... 163

AVRASYA’DA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

EREL TELLAL 181

“RUSYA GAZI KESER Mİ?”

Son Gelişmeler Işığında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerine Bakmak

MİTAT ÇELİKPALA 205

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN UNUTULAN İNSANİ BOYUTU

AYŞEM BİRİZ KARAÇAY..... 225

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE AVRUPA BİRLİĞİ ETKİSİ

SİNEM AKGÜL-AÇIKMEŞE - FULYA HİSARLIOĞLU..... 249

RUSYA’NIN SURİYE BUNALIMINA MÜDAHALESİ VE TÜRKİYE

GENCER ÖZCAN..... 269

KREMLİN ODAKLI MEDYA

Kaotik ođulculuktan İstikrarlı Tekilciliđe/Tekelciliđe

Rusya'da Medya

SEZİN ÖNEY 299

TEK-ADAMLAŞMA

Rejim, Devlet, Jeopolitik

SİNAN BİRDAL 321

YAZARLAR 343

DİZİN.....349

Bu derleme, 24 Kasım 2015'te Türkiye tarafından bir Rus savaş uçağının düşürülmesiyle başlayıp, iki ülke arasındaki ilişkileri bütünüyle etkisi altına alan bunalımın geniş kapsamlı bir çerçevede irdelenmesi gerektiği düşüncesinin ürünüdür. Rus savaş uçağının düşürülmesi, Soğuk Savaş sırasında bütün gerginliklere karşın çatışmaya girmekten uzak duran, Suriye Savaşı sırasında da rakip konumlarda olmalarına karşın soğukkanlılığını koruyabilen iki ülkeyi karşı karşıya getirdi. Her iki ülke de gerek 2008 Gürcistan Savaşı, gerekse 2014 Ukrayna ve Kırım bunalımları sırasında karşıt konumlarda bulunmalarına rağmen benzeri bir yola başvurmamıştı. Ayrıca bunalım, iki ülke arasındaki ilişkilerin çeşitlendiği, ekonomik ilişkilerin derinlik kazandığı, üstelik *BLACKSEAFOR* [Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu] gibi askeri işbirliği girişimlerinin yapıldığı bir dönemi sonlandırdı. Bunalımın yarattığı artçı sarsıntılar, sadece Ankara ve Moskova'nın iktidar koridorlarında değil, her iki ülkede yaşayan sıradan insanların gündelik hayatlarına dokunacak ölçüde etkili olabildi.

İniş çıkışlarına karşın istikrarlı gelişim eğilimi sergileyen ikili ilişkileri, bir yıla yaklaşan bir süre boyunca kesintiye uğratan bunalım doğal olarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihine yeniden ve yakından bakılması gereksinimi ortaya çıkardı. Bu düşünceden yola çıkarak yapılması tasarlanan konferans, 19 Şubat 2016'da Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde, başta Mustafa Aydın, Dimitri Triantaphilou, Mitat Çelikpala olmak üzere, bu üniversitede çalışan meslektaşlarımızın ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Konferansa gösterilen yoğun ilgi, tebliğlerin makalelere, ardından da elinizdeki kitaba dönüşmesinde en önemli etkenlerden biri oldu. Konferan-

sa katılan konuşmacılar, kitap düşüncesini sahiplenerek tebliğlerini makalelere dönüştürdüler. Ayrıca, olmazsa olmaz diye düşündüğümüz bazı konu başlıkları için kapısını çaldığımız meslektaşlarımız da, sağ olsunlar, kısa sürede içinde bizlere katılarak kitabın daha fazla içerik kazanmasına katkı sağladılar.

Kitabın derlenmesi sürecine, 2016'nın ikinci yarısına sığın baş döndürücü gelişmeler eşlik etti. 29 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Devlet Başkanı Vladimir Putin'e uçak olayı ile ilgili sorumluluğu kabul ettiği mektubu göndermesiyle başlayan gelişmeler; 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi; 9 Ağustos 2016'da Vladimir Putin ile Recep Tayyip Erdoğan'ın Petersburg'da buluşması; Türkiye'nin 24 Ağustos 2016'da Suriye'de *Fırat Kalkınma Harekâtı*'nı başlatması; 10 Ekim 2016'da iki ülke arasında Türk Akımı Anlaşması'nın imzalanması; Suriye Ordusu'nun 15 Aralık 2016'da Halep'i bütünüyle denetim altına alması; 19 Aralık 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un bir Türk güvenlik görevlisi tarafından öldürülmesi ve 20 Aralık 2016'da Türkiye-Rusya ve İran tarafından *Moskova Bildirgesi* olarak bilinen belgenin imzalanarak kamuoyuna duyurulması ile hepimizi hayretler içinde bırakarak sürdü. Dolayısıyla, bunahımın yerini uzlaşmaya bıraktığı bu evrede izlenen gelişmelerin kısaca da olsa Giriş'te ele alınması kitabın bütünlüğünü sağlayacaktır.

Bunahım, yalnızca iki ülke arasındaki askerî-diplomatik ilişkileri değil, siyasal-toplumsal dengeleri de etkileyecek dinamikleri harekete geçirdi. Öncelikle, bunahımın, AK Parti'nin iktidar pratiklerini destekleyen bir söylemin nesnesine dönüştürülerek, Türkiye dış politikasının, “kimseden korkusu olmayan” ya da “mazlumların yanında duran” bir yönetim anlayışı uyarınca yönlendirildiği vurgulandı (*Yeni Şafak*, 25/11/2016; *Türkiye*, 25/11/2016; *Sabah*, 25/11/2016). İki ülke ilişkilerinde, en azından 20. yüzyılın büyük bir bölümünde egemen olan istikrar ve işbirliği dönemleri yerine, önceki yıllarda yaşanan savaşları öne çıkaran bir tarih anlatısı benimsendi. AK Parti yönetimi tarafından yönlendirilen basın organlarında Türkiye'nin tutumu, “dik duruş”, “egemenlik haklarımızdan taviz vermeyen tutum” gibi ifadelerle tanımlanarak “yükselen Türkiye'nin gücününün ele güne karşı gösterildiği” ya da günün, “Kılıçarslan'ın, Yavuz'un, Selahattin'in dilini konuşma zamanı” olduğu vurgulandı (*Yeni Şafak*, 25/11/2015 ve 11/12/2015). Ankara'da yetkililer “bir ihlal daha olursa yeniden düşürürüz” ya da “özür dilemesi gereken tarafın Rusya” olduğu gibi açıklamalar yapmayı sürdürürken (*Yeni Şafak*, 27/11/2016), Türkiye'nin Ukrayna ile birlikte Rusya'ya karşı devreye sokabileceği çeşitli işbirliği temaları gündeme getirildi. Bir yandan Rus gizli ordusunun Türkiye'de operasyon yürütmek üzere harekete geçeceği (*Akşam*, 6 Ocak 2016), öte yandan da “Tatar Taburu” gibi, öncesinde hiç duyulmamış

paramiliter yapılar tarafından Kırım üzerinden başlatılacak direniş hakkında yazılıp çizilir oldu (Arpacık, *Yeni Şafak*, 11/03/2016). Gelgelelim, gerçekmiş gibi anlatılanlar, doğru çıkmadığı gibi, 24 Kasım sonrasında Rusya'nın Suriye hava sahasını fiilen Türkiye'ye kapatması, yoğunlaştırdığı hava saldırılarıyla Türkiye'nin Halep çevresinde desteklediği Türkmen grupların etkisizleştirilmesi gibi gerçekleri gözlerden uzak tutmak dışında bir işe yaramadı.

Bu anlatı, Mayıs 2016'da Binali Yıldırım Hükümetinin kurulmasından sonra, "dostlarımızın sayısını artıracacağız; düşmanlarımızın sayısını azaltacağız" biçiminde ifade edilen yeni yaklaşımla birlikte değişmeye başladı. Bunalım baş gösterdiğinde "gün Yavuz'un dilini konuşmak zamanıdır" diye yazan kalemler, yumuşama süreci başladığında hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın "oyuna getirildiği", "Rusya'yı Suriye'de Türkiye'nin karşısına çıkara[nların]" Ankara'yı "rehin" aldığı, "kendilerinden başka işbirliği yapacak herkesle düşman" ettiğinden söz etmeye başladı (Karagül, *Yeni Şafak*, 17/06/2016). 30 Nisan 2016'da kapalı kapılar ardında, başta Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev olmak üzere çeşitli araçların yardımıyla yürütülen temasların ardından bunalım, Rusya'nın özür ve tazminat taleplerini karşılayan bir uzlaşya varılarak aşıldı. Türkiye tarafından hazırlanan uzlaşma mektubunun içeriği, Putin'in onay vermesinin ardından, 26 Haziran'da kamuoyuna açıklandı. Putin, 29 Haziran'da Erdoğan'dan gelen mektubun, özür ve tazminat taleplerini karşıladığını belirterek kamuoyuna, Türkiye ile normalleşmenin başladığını duyurdu. Rus resmi kaynaklarına göre Erdoğan'ın mektubunda, "Bir kez daha üzüntümü ve derin başsağlığı dileklerimi ölen pilotun ailesine iletme istiyorum ve özür diliyorum. Tüm kalbimle acılarını paylaşıyorum. Rus pilotun ailesini Türk ailesi olarak kabul ediyoruz. Verilen acıların ve zararın hafifletilmesi için gerekli tüm inisiyatifleri almaya hazırız" biçiminde ifadeler bulunmaktaydı (BBC Türkçe, 27/06/2016). Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, Erdoğan'ın mektubunda, Rus askerî uçağının düşmesiyle ilgili derin üzüntü duyduğunu belirterek, "Hayatını kaybeden Rus pilotun ailesine bir kez daha acılarını paylaştığımı belirtmek ve taziyelerimi sunmak istiyorum; kusura bakmasınlar diyorum" ifadelerini kullandığını açıklayarak, "özür" dilenmediğini ileri sürdü. Rusça metinde "özür" yerine kullanılan *izvinite* sözcüğünün Türkçeye değişik biçimlerde çevrilebiliyor olması, "özür dilendi/dilenmedi" tartışmasına yol açıyorsa da bu tartışmaya, iki tarafın da fazla itibar etmediği görüldü. İlişkiler, Erdoğan'ın mektubundan sonra hızlı bir gelişim sergiledi. 1 Temmuz'da iki ülkenin dışişleri bakanları Soçi'de, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü* toplantısı sırasında görüştüler (*Milliyet*, 02/07/2016).

15 Temmuz darbe girişimi, yumuşama sürecinin siyasal bağlamını yakından etkileyen sonuçlar yarattı. Öncelikle, darbe sonrasında Türkiye'ye

ilk destek açıklamasının Rusya'dan gelmesi, yakınlaşma sürecini daha hızlandırdı. İkinci olarak, Temmuz ayının ikinci yarısında Rusya ile ilişkilerin düzelmesi yönünde adımlar atılırken, Obama Yönetimine yönelik eleştiriler gözle görülür biçimde sertleşti. Putin yönetimi, AK Parti yanlısı gazeteler tarafından övülürken, Obama yönetimine, “darbecilerin ABD’de ika-met eden Fethullah Gülen tarafından yönlendirildiği” ya da “İncirlik’ten kal-kan tanker uçakların darbeye katılan savaş uçaklarına havada ikmal yaptı-ğı” gibi suçlamalar yöneltildi. Bu ikili tutum, zor günlerinde Türkiye’nin yan-ında duran Rusya algısının yaratılmasını ve benimsenmesini kolaylaştıran bir etki yarattı. Son olarak, darbe girişimi, AK Parti yönetiminin, uçak ola-yı ile ilgili yeni bir anlatının kurgulanmasına olanak tanıyarak, Rusya ile bu-nalımdan çıkış stratejisini uygulayabilecek bir fırsat penceresi de açmış ol-du. Rus uçağının iki ülke arasındaki ilişkileri bozmak isteyen *Fethullahçı Te-rör Örgütü* (FETÖ) tarafından düşürüldüğü iddiasına dayanan bu anlatı, git-gide yaygınlık kazandı. Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek, “24 Kasım’da Rus uçağını düşüren pilotlar, kararı kendileri aldı. Bu pilotların darbe girişi-mi sırasında bombardımanlara katıldığı bilgisi elimizde mevcut” diyerek an-latıya, bir bakıma, resmi boyut kazandırdı. AK Parti yönetiminin uçak ola-yından darbeci subayların sorumlu olduğu yolundaki iddialarına karşın, dö-nemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, “Rus uçağını düşürme emrini ben ver-dim” diyerek bu iddiaları yalanladı. Davutoğlu, olay sırasında devletin “or-tak olarak hareket et[tiğini]” belirterek, “angajman kuralları[nın] uygulan-ması konusunda kimse[nin] suçlu addedile[meyeceğini]” ileri sürdü (Cum-huriyet.com.tr, 27/07/2016). Ocak 2017’de TBMM Araştırma Komisyonu ta-rafından “Rus uçağının düşürülmesi hadisesinin Türkiye-Rusya ilişkileri-ni sabote etmek üzere FETÖ bağlantılı kadrolarca düzenlenmiş manipülatif bir vaka olduğu yönündeki iddialara” ilişkin görüşleri sorulduğunda Davu-toğlu, “pilotun geçmişini ve ilişkilerini araştırdıklarını”; ancak anılan yapı-yıla pilot arasında “somut bir irtibat tespit edilemediği” karşılığını verdi (ntv.com.tr, 12/01/2017).

Davutoğlu’nun açıklamalarına karşın, AK Parti tarafından yönlendirilen gazeteler, uçağın Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri bozmaya dönük bir komployu uygulamak için düşürüldüğü iddiasında ısrar etti. Bu evrede Rus-ya’dan gelen açıklamaların da değişmeye başladığı, uçağın, ikili ilişkileri boz-mayı amaçlayan çevreler tarafından düşürüldüğü iddialarını öne çıkardığı görüldü. Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı’nın resmi düşünce kurulu-şu Rusya Stratejik Çalışmalar Enstitüsü [RISS] Başkanı Leonid Reşetnikov, *Hürriyet’e* verdiği söyleşide, uçak olayının arkasında “Rus-Türk ilişkilerinin gelişmesini istemeyen” çevrelerin bulunduğunu, bu çevrelerin “ya Amerika ile ya da Gülen örgütüyle bağlantılı” olduklarını; daha da ileri giderek, “İn-

cirlik'te görev yapan Amerikalı askerler[in]" uçağın düşürülmesinde rol oynadıklarını ileri sürdü (Çamlıbel, *Hürriyet*, 07/11/2016). Özellikle Moskova Deklarasyonu'nun imzalanmasının ardından Putin de benzer görüşler dile getirmeye başladı. 23 Aralık'ta yaptığı bir açıklamada, önceleri "uçağı vurma emrinin yönetimin izniyle verildiğini" sandığını, sonrasında ise "her şeyin mümkün olduğunu düşünmeye başladı[ğın]" belirtti (Hacıoğlu, *Hürriyet*, 24/12/2016). Böylelikle Rusya da, AK Parti yönetiminin uçak olayındaki sorumluluğunu, lideri ABD'de yaşayan bir örgüte yükleyen açıklamasını kendi gündemine uygun bularak ABD'yi, Türkiye ile ilişkilerini bozmak için şeytani komplolar düzenlemekle suçlamayı sürdürdü. Kitabın baskıya hazırlandığı günlerde, Rus uçağının düşürülmesi emrinin hangi karar kademelelerinden geçerek kesinleştiğine ilişkin doğru düzgün bir açıklama yaparak kamuoyunu aydınlatmak yerine olay, somut ayrıntılardan ve kanıttan yoksun suçlamalarla geçiştirilmeye devam ediyordu.

Erdoğan ve Putin'i 9 Ağustos 2016'da Petersburg'da bir araya getiren zirve, yumuşama sürecinin başlangıcını oluşturdu. Buluşma, iktidara yakın basın tarafından kamuoyuna, "Stratejik Ortaklık", "Beyaz Sayfa", "Eskisinden Daha Güçlü", "Tam İnşa Dönemi" gibi başlıklarla duyuruldu. Zirvede, Rusya tarafından uygulanan yaptırımların aşamalı bir süreçte kaldırılması, Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin yeniden canlandırılması, Akkuyu'ya stratejik yatırım statüsü verilmesi, savunma sanayi alanında işbirliği yapılması, Türk Akımı projesinin hızlı biçimde hayata geçirilmesi gibi kararlar alındı. Bu kararların yanı sıra 9 Ağustos Zirvesi'nde, Suriye konusunda benzeri sorunların yaşanmaması için tarafların, diplomatlar, askerler ve istihbaratçılardan oluşan üç unsurlu bir mekanizma oluşturmasına karar verildi (*Yeni Şafak*, 10/08/2016; Kelkitlioğlu, *Akşam*, 10/08/2016; *Sabah*, 10/08/2016).

9 Ağustos 2016 Erdoğan-Putin Zirvesi'nde varılan mutabakat, Suriye sahasında birbiriyle ilişkili iki somut gelişmenin yolunu açtı: İlk gelişme, Türkiye'nin Cerablus-Mare Hattı'nda başlatmayı düşündüğü ancak, uçak olayından sonra uygulama olanağı bulamadığı sınırötesi operasyona Rusya'nın yeşil ışık yakması oldu. Harekât, TSK unsurları tarafından desteklenen ÖSO birliklerinin Karkamış yakınlarında sınırı geçmesiyle 24 Ağustos'ta başladı. *Fırat Kalkanı* olarak adlandırılan harekâtın iki amaçla yapıldığı açıklandı: Cerablus ile Azez arasında bulunan sınır bölgesini IŞİD unsurlarından temizlemek ve Fırat'ın batı kıyısına geçen YPG güçlerinin Azez ile bağlantı kurarak oluşturmak istedikleri "Kürt Koridoru"na engel olmak. Böylelikle 4 Eylül'de Çobanbey üzerinden sınırı aşan yeni unsurların katılımı ile desteklenen birlikler 16 Eylül'de El Bab yakınlarına ulaştı. 9 Ağustos Zirvesi'nin yol açtığı ikinci somut gelişme ise Türkiye'nin Halep'te dar bir bölgede sıkışmış halde bulunan muhalif gruplara sağladığı desteği keserek direnişe son ver-

melerinin sağlanması oldu. Halep'e yönelik operasyon, son direniş noktalarını ortadan kaldırdıktan sonra Suriye Ordusu'nun 15 Aralık'ta Halep'in bütünü denetimi altına almasıyla sonuçlandı.

Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın çarpıcı sonuçlarından bir başkası da bu yakınlaşmanın âdeta Türkiye ile ABD arasında yaşanan gerginlikle atbaşı gitmesidir. Rusya ile yakınlaşma ivme kazanırken, gerek resmi ağzlarından yapılan açıklamalar, gerekse AK Parti yanlısı basın ABD'ye ağır suçlamalar yöneltti. Suçlamalar arasında, ABD'nin, 15 Temmuz darbe girişimini desteklediği, PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD'yi silahlandığı, buna karşılık *Fırat Kalkanı*'na destek vermediği gibi konular öne çıkartıldı. ABD'den "sözde müttefik", "böyle dost düşman başına" gibi ifadelerle söz edilirken Türkiye'nin Suriye'de ABD ile dolaylı savaş içinde olduğu ileri sürüldü. ABD ile ilişkilerde giderek derinleşen bunalımın sorumlusu olarak Obama yönetimi gösterilirken, Kasım 2016 seçimlerini kazanan Trump yönetiminin bu gidişi durduracağı öngörüldü. Kısaca belirtmek gerekirse, ABD ile ilişkilerde soğuma, Rusya ile ilişkilerde süren yakınlaşma ve işbirliği havasının görece ağırlığını artıran bir etki yarattı.

9 Ağustos 2016 Zirvesi'nde alınan kararlara ve sonrasında izlenen uygulamalara Rusya açısından bakıldığında, bunalımın yarattığı güvensizliğin ortadan kalkmadığı görüldü. AK Parti çevrelerinden gelen "beyaz sayfa", "eski-sinden daha güçlü", "Rusya'yla dolu dizgin" vb. başlıklarla kutlanan yakınlaşma konusunda, Rusya'nın çok daha ihtiyatlı bir yaklaşım içinde olduğu dikkat çekti. Rus yetkililer ısrarla Türkiye'ye karşı uygulanan yaptırımların kaldırılabilmesi için Rusya'ya güven vermesini gerektiğini belirttiler. Rus yetkililer, yakınlaşmanın zaman alacağını, ancak aşamalı bir biçimde gerçekleşebileceğini, özellikle de Suriye konusunda Türkiye'nin nasıl davranacağına bağlı olduğunu ima eden açıklamalar yaptılar (Gürer, *Akşam*, 20/08/2016). Rus kaynaklara dayanarak yapılan haberlerde "Yaptırımlar aşamalı olarak kaldırılacak. Türkiye'nin yapacağı ve yerine getirmesi gereken bazı uygulamalar izlenecek ve ondan sonra adım atılacak" şeklinde ifadeler dikkat çekti (Güvenç, *Cumhuriyet*, 10/08/2016). Sözgelimi, Türkiye'nin dile getirdiği vizeleerin kalkması isteği, Rus yetkililer tarafından "vizeler ancak istihbarattaki işbirliği düzeyi yeterli seviyeye ulaştığında kalkacaktır" biçiminde yanıtlandı.

Rusya'dan, Türkiye ile görüş ayrılıklarının sürdüğüne ilişkin açıklamalar (Sputnik Türkiye, 18/08/2016) gelirken, Rusya Genelkurmay Başkanı'nın Ağustos ayı sonlarında Türkiye'ye yapacağı ziyaretin ertelenmesi (Sputnik Türkiye, 26/08/2016), söz konusu ayrılıkların giderilemediği biçiminde yorumlandı. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un Eylül sonlarında Ankara'da, bir üniversitenin açılış dersini verirken yaptığı konuşmada dile getirdiği uyarılar Rusya tarafında güvensizliğin sürdüğünü gösterdi: Kar-

lov, *Fırat Kalkanı* için BM onayı alınmadığına dikkat çekerek bir dizi konuda Türkiye'yi uyardı: "Bu operasyonun başlatılmasının sebeplerini anlıyoruz. Özellikle son aylarda Türkiye'de gerçekleştirilen dehşet terör eylemlerinin icracıları Suriye'den gelmiştir. 'Ama'sı var... Uluslararası hukuk gereği, bu tür operasyonlar, BM Güvenlik Konseyi kararları ile veya operasyonun yapılacağı ülkenin yönetimi tarafından onaylanmalıdır. Üzüntü ile söylemek isteriz ki bu gereklilik yerine getirilmemiştir. Uluslararası hukuka uyulması gerekir." Karlov, "Esad ordusu ile Türk ordusu karşı karşıya kalırsa Rusya'nın tutumu ne olur?" sorusuna ilgi çekici bir cevap verirken TSK'nin Suriye Ordusu ile çatışmaması için Türkiye'nin harekât planlarının, Rus yetkililer tarafından onaylanması gereğini belirterek sözü, artık Türkiye'nin Suriye sahasında Rusya'nın onayı olmaksızın harekâta girişemeyeceğine getirdi: "Türkiye'nin Suriye'de yapacağı operasyonların programının tamamını bize vereceksiniz, biz de ilgili Rusya Savunma Bakanlığı makamlarıyla bunu onaylama süreci başlatabiliriz" (*Cumhuriyet*, 22/09/2016). Karlov'un konuşmasından sonra, Suriye hava sahasının Ekim-Kasım aylarında üç hafta boyunca Türk Hava Kuvvetleri unsurlarına kapatılması da iki ülke arasında karşılıklı güvenden söz etmenin henüz erken olduğunu gösteren bir başka gelişme oldu (*Aydınlık*, 13/11/2016; Sezer, *Yeni Şafak*, 13/11/2016). Rusya Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un 13 Eylül 2016'da, Karadeniz'deki Rus filosu ve Türk Deniz Kuvvetleri arasındaki "güç oranının son birkaç yıl içerisinde ciddi biçimde değiştiği", Türkiye'nin artık "Karadeniz'in efendisi" olmadığı (*Sputnik Türkiye*, 14/09/2016) gibi ifadeler içeren konuşması da, en azından Rusya tarafından bakıldığında, iki ülke arasındaki güven ortamının kırılmasını koruduğunu gösterdi.

Rusya Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un 15 Kasım'da Ankara'ya yaptığı ziyaretin, Rusya ile Türkiye arasında bu türden pürüzlerin aşılabilmesi bakımından bir dönüm noktası olduğu ileri sürülebilir. Ana konusunu, Suriye sorununun oluşturduğu ziyaret sırasında Rus tarafı, *Fırat Kalkanı*'nın amaçları konusunda kuşku ve soru işaretlerini gündeme getirdi. İki karargâh arasında daha sıkı eşgüdüm sağlamak için kurulan kırmızı hattın kullanıma açıldığı; ayrıca, "Suriye'de yeni bir kazanın yaşanmaması için iki ülkenin hava kuvvetleri komutan ve yetkililerinin, Suriye'de sahada bulunan özel birliklerin, istihbarat uzmanlarının da sürekli iletişim halinde olması, koordinasyon içinde çalışması, askerî bütün kanalların açık tutulması" gibi önlemlere başvurulması kararlaştırıldı (*Çevikcan, Milliyet*, 16/09/2016). İlginçtir ki 15 Kasım'da, henüz General Gerasimov'un Ankara ziyareti sürerken Rusya, Suriye'de askerî müdahalesinin üçüncü dalgasını başlattı. Özellikle Halep'e yönelen ağır hava saldırısı, Aralık 2016'da muhaliflerin Halep'i terk etmesine kadar sürdü (*Hacıoğlu, Hürriyet*, 16/11/2016).